

הפורום להשכלה גבוהה
של ארגון "בשער" ומוסד שמואל נאמן
יחד עם קרן אדמונד דה רוטשילד
תובנות ומסקנות מכנס

יחסי אקדמיה-פריפריה

עבר הווה עתיד

תמצית

במארס 2021 ערך הפורום להשכלה גבוהה של ארגון "בשער - קהילה אקדמית למען החברה בישראל" ומוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית בטכניון יחד עם קרן אדמונד דה-רוטשילד כנס בנושא "יחסי אקדמיה-פריפריה" תחת הכותרת "יחסי אקדמיה-פריפריה | עבר, הווה, עתיד". בתוכנית הכנס נכתב כי האקדמיה נתפסת לרוב כמגדל שן המרוחק מהפריפריה הגיאוגרפית, האנושית והתרבותית. האקדמיה מנסה להתגבר על הריחוק הזה בדרכים שונות ביניהן מדיניות הנגשה, תוכניות סיוע למניעת נשירה ושינוי בתנאי הקבלה הרגילים (הבגרות והפסיכומטרי). נוסף לכך, מוקמים מוסדות שיעודם מכון מראש לפריפריה כמו מכללות המוקמות בפריפריה הגיאוגרפית או קמפוסים ייעודיים לחרדים. לפיכך, בחרו מארגני הכנס לדון במסגרתו בניסיונות וביוזמות כגון אלה, לבחון דוגמאות של הצלחה וכישלון ולעורר דיון שנועד לברר שאלות בדבר תרומת האקדמיה לפריפריה ולבחון לאן פני האקדמיה בהקשר זה.

לאור מגפת הקורונה ואיסור ההתקהלות שהיה תקף בעת קיום הכנס, התקיים הכנס באופן מקוון. הכנס כלל מליאת פתיחה שהציגה את נקודת מבטם של מובילי דעה ומקבלי החלטות, שישה מושבים מקבילים שהאירו סוגיות שונות ביחסי אקדמיה-פריפריה, וביניהן: יכולת שילוב הפריפריה באקדמיה, תמיכה ב"יוצאי פריפריה" ומניעת נשירתם, הנגשת האקדמיה לפריפריה על כל גווניה וצורתה כפי שהיא באה לידי ביטוי בהקשר הישראלי (פריפריה גיאוגרפית, לאומית וחברתית), חשיבות המעורבות החברתית של האקדמיה וכן בחינת תפקידן של המכללות בהיבטים אלו. מליאת הסיום המסכמת של הכנס כללה דיון על הצורך, על החשיבות ועל אופן המימוש המיטבי של הקמת אוניברסיטה חדשה בפריפריה.

ייעוד האקדמיה

קיים פער בין ייעוד האקדמיה כפי שנתפס על ידה לבין אופן תפיסת תפקיד האקדמיה בפריפריה

קיים מתח מובנה בין תפיסת האקדמיה כגוף המקדש את ההשכלה הגבוהה ושתכליתו להעניק ידע ולקדם את המחקר, לבין תפיסת האקדמיה כגוף המקנה הכשרה מקצועית ומאפשר תעסוקה. עבור קבוצות נרחבות האקדמיה משמשת כלי אינסטרומנטלי בלבד (להכשרה מקצועית) – ובמיוחד בקרב חרדים הדוגלים בהיבדלות קהילתית וחוששים מהשפעה חברתית. בקרב אוכלוסיות ערביות האקדמיה משמשת, מלבד הכשרה מקצועית, כאמצעי למימוש עצמי וכביטוי לשוויון מגדרי.

הפרדה בין מכללות לאוניברסיטאות ממששת חלק מההבנה שקיימת הפרדה בין ההכשרה (הוראה והפצת הידע) לבין מחקר (ייצור והרחבת הידע)

הבחנה זו אינה משורשרת לאפיון המרצים ולאופן קידומם – כך שמרצים.ות במכללות שעליהם חלה חובת הוראה מורחבת יוצאים נפסדים. יש לבחון הגדרות ייעוד שונות למוסדות שונים ובכך לסייע להיקפי מחקר במקומות בהם יוגדר כמוביל וכמו כן לאפשר התאמת תקציבים להוראה, למחקר או לשניהם בכלל הגופים. יש מקום להגדיר מוסדות אקדמיים משרתי פריפריה ולהשקיע בהם כמוסדות אסטרטגיים.

ייעוד מוסד אקדמי עשוי להשתנת בהתאם למיקומו הגיאוגרפי-תרבותי

המוסד האקדמי אינו מנותק מההקשר הפיסי של מיקומו. ישנם יחסי גומלין בין המוסד האקדמי למיקומו הגיאוגרפי-תרבותי. נדרש לנתח ולטפח את יחסי הגומלין בין מוסד אקדמי לבין סביבתו (וביתר שאת בפריפריה) הן בתחומי העיסוק והמחקר אותם המוסד מקדם והן באופן הנגשת המחקר והידע לסביבתו. נוסף לכך, קיימת תופעה שניתן להגדירה כ"זניחת חובתה המוסרית של האקדמיה כלפי התרבות המקומית הישראלית" בגין העובדה שמאמרים אקדמיים רבים אינם רואים אור בעברית ואינם נגישים לציבור בישראל.

קשיים באקדמיה לבאים מהפריפריה

בתי הספר אינם משמשים כבסיס ללמידה אקדמית (או ללימודים באקדמיה)

רמה נמוכה של בתי ספר בפריפריה (וכן היעדר פרו-אקטיביות בהסללת תלמידים ללימודים אקדמיים) מהווה מכשול ללימודים אקדמיים. נדרש ממשק ישיר בין אוניברסיטאות לבתי הספר לטובת הקניית ידע מתאים ללימודים אקדמיים ולכישורים הנדרשים בעולם העבודה במאה ה-21. פיילוט שכזה נבחן עתה ומומלץ יהיה לבחון את ישימות הרעיון לאור מזדי ההצלחה שהוגדרו (ביניהם העלאת אחוז בוגרי בתי-ספר מהפריפריה המתקבלים לאקדמיה).

יש צורך להתמודד עם גורמים חברתיים המעכבים את שילובם של צעירים מהפריפריה באקדמיה.

קונפליקטים נפוצים לבאים מהפריפריה באים לידי ביטוי בקונפליקט המתהווה בין לימודים אקדמיים לבין הורות וכן בהתמודדות עם אפליה על רקע מגדרי.

יש לבחון שיפור התמיכה במסלולי ההנעה של מועמדים מהפריפריה אל האקדמיה

פרט להקלות לאוכלוסיות פריפריאליות שונות יש מקום לפעילות נוספת לתמיכה בהגעה של מועמדים מהפריפריה אל מוסדות ההשכלה הגבוהה. ביניהם הנגשת ההכנה למבחן הפסיכומטרי או יצירת מסלול קבלה דרך לימודים על-תיכוניים מקצועיים.

נמצא שקיימים שיעורי נשירה זהים בין אלה המוגדרים "ראויים לקידום" לבין אוכלוסיות מתקשות אחרות שנרשמו לאקדמיה בצורה רגילה. לפיכך מומלץ לשקול הרחבת מעגל הרישום דרך מסלול זה.

■ **ההגדרה של המונח פריפריה אינה מספקת**

הגדרת הפריפריה במוסדות האקדמיים וכן במל"ג ובת"ת אינה תופסת את כלל הפריפריה. ההתייחסות הלאומית / חברתית הינה התייחסות מצמצמת שאינה כוללת פריפריה סוציו-גיאוגרפית. יש לבחון הוספת קטגוריה של פריפריה על סמך מעמד סוציו-אקונומי נמוך המאופיין לרוב גם כדור ראשון ללימודים אקדמיים וכזו המתקשה לעמוד בזמן תקני להשלמת תואר (בגין אילוצים חברתיים-כלכליים).

■ **יש לבחון דרכי תמיכה לבאים מהפריפריה גם בשלב הלימודים הפעיל**

נמצא שמנבא הצלחה גבוה לסיום לימודים אקדמיים הינו הערכת הורים את הבחירה בלימודים אקדמיים וכן נחישות הסטודנט (הכוללת התגברות על מכשולי שפה ובייחוד נכונות לשינוי).

יש לטפח נושאים אלו – ובפרט הנחישות והנכונות לשינוי, בקרב מועמדים הבאים מהפריפריה. יש לטפל בתחושת הנחשלות והזרות בקרב אוכלוסיות המגיעות מהפריפריה, בין אם ברמה הפרטנית (מול סטודנטים / מרצים), בין אם באורח חיים סטודנטיאלי (כגון תוכניות לימודים / תמיכה כלכלית). לדוגמה, נמצא שבקרב סטודנטים מזרחיים הרגעים המשמעותיים ביותר שלהם בתהליך הלמידה אירע בעת שהידע הנרכש באקדמיה התכנס עם הביוגרפיה המשפחתית.

■ **יש מקום לבצע התאמות בשיטות הלימוד באופן שיתאים ויקדם סטודנטים מהפריפריה**

נראה שהלמידה המקוונת שנולדה מתוך אילוץ בימי הקורונה דווקא תרמה לאיכות הלמידה בקרב באי הפריפריה – סטודנטים המתקשים לעיתים בלמידה מסורתית מסודרת (בין אם בגין קשיים חברתיים או כלכליים). נראה שסגלי ההוראה באקדמיה נדרשים לעבור הכשרה שמהותה היכרות עם אוכלוסיות פריפריאליות מגוונות, מאפייניהן וקשייהן וזאת כדי לתת מענה מותאם יותר לסטודנטים המתקשים לעמוד בדרכי הלמידה הקשיחות הקיימות כיום. קבוצות הכוללות מרצים וסטודנטים המקדמות נושאים משותפים כגון שיפור דרכי למידה והוראה יכולים לסייע לעיצוב שיטות הוראה מותאמות יותר לתלמידי הפריפריה.

▶ **השלכות חברתיות**

■ **האקדמיה ככור ההיתוך החדש !?**

בקרב חרדים אקדמאיים ניכרת פתיחות רבה יותר לגבי החברה הכללית ביחס לחרדים אברכים שאינם אקדמאים (הדבר מתבטא בנכונות להכיר ביתרונות מסוימים שניתן למצוא מחוץ לחברה החרדית ובהבנה שניתן לקיים אורחות חיים שונים). בקרב האוכלוסייה הבדואית ניכר שרכישת השכלה גבוהה נתפסת כמפתח להשתלבות בחברה הישראלית.

האקדמיה יכולה לקחת תפקיד פעיל בקירוב אוכלוסיות זרות תחת מרחב אינטלקטואלי בטוח באמצעות מיזמים היוצרים מפגש למידה מתוכנן בין קבוצות חברתיות שונות על-ידי הנגשת טקסטים של קבוצות שונות באופן המאפשר שיח רפלקטיבי בין ובתוך הקבוצות.

■ לאקדמיה יש מקום לפעול כסוכן שינוי חברתי-תרבותי

בעוד שסטודנטים נהנים לעיתים מתמיכה / סיוע לאור שייכותם לקבוצה מוחלשת מסוימת (לאומית / אתנית / מעמדית / מגדרית), הרי שאופן מתן התמיכה (המרחיקם מקבוצת השייכות) מייצר דווקא ניכור וזרות למוסד האקדמי. נוסף לכך, יש צורך לשבור את הדוגמה המעמדית לפיה אקדמיה מצוינת פועלת אל מול סביבה נחשלת ולקדם תוכניות כמו "אקדמיה בכיכר".

האקדמיה יכולה לתפוס תפקיד פעיל בשיפור חיי הקהילה בה היא מתקיימת באמצעות הפניית כיווני המחקר והפיתוח שלה לצרכי הקהילה בה היא ממוקמת ומשוקעת. כמו כן היא יכולה לדחוף סטודנטים להתנסויות מעשיות על-ידי פיתוח קשרי תעשייה עם חברות הפועלות בסביבת האוניברסיטה – מיזם שכזה מקנה ניסיון לסטודנטים ומסייע לקדם על-ידי חשיפתם לחברות מובילות. החברות נהנות מיתרון החשיפה לרעיונות חדשים ולהיכרות מעמיקה עם כוח-אדם המהווה עתודה לקליטה.

■ מומלץ לאקדמיה לפתח גישה הוליסטית ולא היררכית

במקום תפיסה של מוסד מחקרי המכתיב פתרונות על-סמך ידע בתחום ספציפי, מתגבשת גישה בה האקדמיה הינה שותפה לתהליכים (יחד עם הקהילה, הרשויות מקומיות והממשלה) לטובת מציאת פתרון מוכתב בעיה (רב תחומית ומרובת בעלי עניין).

יש לבחון בניית תוכנית לימודים המבטיחה, פרט להרחבת הידע, גם את מימושה תוך שימוש בכלים של אחריות ומודעות חברתית-כלכלית ובכך למעשה להפוך את האקדמיה / מכללה לסוכן פעיל ביצירת שינוי באוכלוסיות פריפריאליות (לדוגמה, הנגשת לימודי משפט או פדגוגיה של חוסן).

■ תפקידן החברתי של המכללות

למרות הגידול במספר המוסדות האקדמיים והנגשתם לכלל הציבור בעשורים האחרונים לא התאזנה תמונת ההנגשה בפועל של האקדמיה לקבוצות שונות באוכלוסייה (אחוזי הקבלה לאקדמיה בקרב אשכולות חברתיים שונים נותרו על כנם). ברמת המאקרו, האקדמיה אינה משרתת את המוביליות החברתית משום שמרבית הלומדים מהקבוצות הפריפריאליות פונים למקצועות הוראה ופחות למקצועות המייצרים מוביליות חברתית (וההיפך בקרב אלה המשתייכים לאשכולות חברתיים גבוהים).

נכון להיום נראה שסטודנטים שחדרו לעולם האקדמי דרך מכללות אינם שותפים לאתוס ולהון התרבותי של חיי האקדמיה. לכן במקום לקבל את מידורם מ"האקדמיה האוניברסיטאית" (כפי שנראה כיום) יש לשכלל את תפקידם וליצור לבוגרי המכללות זהות עצמאית בעלת חשיבות, ולדוגמה, כשגרירים וכמגשרים בין האליטה האקדמית לבין הציבור בפריפריה. לאור זאת, יש לשקול מיצוב המכללות כגוף מפיץ ידע וכן לקשור אותם לחברה המקומית על-ידי התמקדותם בהוראה ובפרסומים בשפה העברית לטובת הציבור הישראלי.

עיקרי התובנות והמסקנות מוצגים בקצרה בתמצית זו ובהרחבה בדוח המלא.

תמצית הדוח המסכם שערכה:

ד"ר כרמית פדן

פורום להשכלה גבוהה

"בשער" | 03-6424895 | www.bashaar.org.il | bashaar@bashaar.org.il